

บทที่ 5

วัดหงส์รัตนาราม

วัดหงส์รัตนารามเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ 102 ริมคลองบางกอกใหญ่ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ทั้งหมด 46 ไร่ 1 งาน 23 ตารางวา และจัดแบ่งที่ธรณีสงฆ์ ให้ประชาชนเช่าที่ดินทั้งหมด 5 แปลง มีเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่เศษ¹

อาณาเขตติดต่อ	ทิศเหนือ	ติดสถานีตำรวจบางกอกใหญ่
	ทิศใต้	ติดคลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่
	ทิศตะวันออก	ติดคลองหลังที่ว่าการเขตบางกอกใหญ่ หรือคลองอำเภอบางกอกใหญ่
	ทิศตะวันตก	ติดคลองเล็กตามแนววัด หรือคลองวัดหงส์

แผนผังที่ 5-1 แผนผังแสดงที่ตั้ง และอาณาเขตวัดหงส์รัตนาราม

¹ กรมการศาสนา, ประวัติวัดที่ราชอาณาจักร เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2525), หน้า 133.

5.1 ประวัติความเป็นมาและการบูรณะปฏิสังขรณ์

5.1.1 สมัยกรุงศรีอยุธยา

วัดหงส์รัตนาราม สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตามหลักฐานหลายแห่งว่า เจี๊ว เจี๊ว หรือเจ้าขัวหง ซึ่งเป็นครษจู้จิ้นเป็นผู้สร้าง ภูมิลำเนาของเจ้าขัวหงนี้ มีผู้กล่าวว่า อยู่ ณ บ้านตำบลกะตึจิ้นบ้าง ณ ตำบลบ้านขนมจิ้นพื้นที่ติดต่อกับวัดหงส์ฯ นี้ไปทางด้านตะวันตกของวัดบ้าง

นครษจู้จิ้นผู้นี้เดิมเป็นคนจน มีเพียงเลื่อผืนหมอนใบมาแต่เมืองจิ้น เริ่มสร้างฐานะขึ้นมาจากการทาบข้าว ฟองเร่ แลกเปลี่ยนเป็นสินค้ามาขายเป็นเงินอีกทีหนึ่ง จิ้นหงผู้นี้เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักประหยัดอดออม และเลี้ยงชีพพอสมควรแก่ฐานะของตน จนกระทั่งมีทรัพย์สินมากจนกลายเป็นคนร่ำรวยขึ้นมา จนแถบย่านนั้นจึงยกย่องให้สมญาจิ้นหงเป็นเจ้าขัวหง และได้สร้างวัดขึ้นในพระพุทธศาสนา

วัดหงส์รัตนาราม หรือวัดเจ้าขัวหงในสมัยกรุงศรีอยุธยามีฐานะเป็นวัดราษฎร์ สร้างโดยคหบดี เป็นวัดที่มีความสำคัญในท้องที่เพราะเป็นวัดติดอยู่กับตัวเมืองธนบุรี อันเป็นเมืองหน้าด่านทางทะเลเมืองหนึ่งในสมัยนั้น และปรากฏตามประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายว่า เมื่อคราวพม่าเข้ามาขอพระสงฆ์สยามวงศ์ไปประกาศศาสนา ณ ลังกาทวีป ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมโกศ ขณะที่พักอยู่ที่เมืองธนบุรี คณะพม่าได้ให้มนต์พระอธิการสงฆ์ในวัดที่เมืองธนบุรีหลายองค์มารับเครื่องจตุปัจจัยไทยทาน มีจีวรและบริวาร เป็นต้น พระสงฆ์ไทยที่เมืองธนบุรีได้ถือโอกาสให้คณะพม่าที่มาจากลังกาได้สมาทานศีลห้าด้วย²

5.1.2 สมัยกรุงธนบุรี

วัดหงส์รัตนาราม ในสมัยกรุงธนบุรีมีชื่อว่าวัดหงษ์อ่าวาควิหาร เป็นวัดที่ตั้งติดอยู่กับแนวคลองด้านตะวันตกของพระราชฐานที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ประกอบกับวัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง) และวัดโมลีโลกยาราม (วัดท้ายตลาด) เป็นวัดซึ่งอยู่ภายในเขตพระราชฐาน ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ ดังนั้นวัดหงส์รัตนารามจึงเป็นวัดสำคัญในยุคนั้นวัดหนึ่ง มีองค์พระสังฆราชเป็นประมุข มีพระอุโบสถ พระวิหาร และกุฏิ ที่มีขนาดใหญ่ และมีตู้พระไตรปิฎกที่ยังมีปรากฏอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่ทั่วพระอารามในปี พ.ศ. 2319³ ทรงให้ขยายพื้นที่วัดให้ใหญ่ออกไป ทรงสร้างพระอุโบสถหลังใหญ่ขึ้นใหม่ตรงหน้าพระอุโบสถเก่า ทรงสร้างศาลาโรงธรรมมีขนาดเท่าพระอุโบสถและหันหน้าเข้าหากัน⁴ และทรงสร้างกุฏิเสนาสนะอื่นขึ้นใหม่ทั้งหมด

นอกจากนี้ยังเป็นวัดที่ทรงบำเพ็ญบุญกุศลของเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินในครั้งนั้น แม้สมเด็จพระลูกยาเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ที่ทรงผนวชและประทับที่วัดนี้ ในปี พ.ศ. 2333⁵

² พุทธโธสถ, *วัดของท่าน* (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2523), หน้า 541-542.

³ กองวิชาการ กระทรวงธรรมการ, *พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4* (พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช, 2482), หน้า 174.

⁴ *ประกาศในรัชกาลที่ 4* (ม.ป.ท.: ม.ป.พ.), อ้างถึงใน น. ณ ปากน้ำ, *ศิลปกรรมในบางกอก* (พระนคร: เกษมบรรณกิจ, 2514.), หน้า 150.

⁵ กองวิชาการ กระทรวงธรรมการ, *พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4*, หน้า 190.

นับได้ว่าวัดหงส์รัตนารามมีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในยุคนี้ เนื่องจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงอุปถัมภ์เป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จสวรรคตแล้ว ประชาชนในบริเวณนี้จึงได้พร้อมใจกันสร้างศาลถวาย เป็นพระราชอนุสรณ์ อยู่ตรงเชิงสะพานริมคลองคูด้านทิศตะวันตกของวัด เรียกกันว่าศาลเจ้าพ่อตากวัดหงส์ฯ

5.1.3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างปฏิสังขรณ์วัดหงส์รัตนาราม พร้อมกับวัดโมลีโลกยาราม (วัดท้ายตลาด) แต่ยังไม่ทันสำเร็จก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน⁶ วัดหงส์รัตนาราม ได้รับสถาปนาบูรณะปฏิสังขรณ์ เป็นการใหญ่อีกครั้งหนึ่งในรัชกาลที่ 3 ซึ่งสมัยนั้นมีชื่อเรียกว่าวัดหงสาาราม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงชวนและพระราชทานให้สมเด็จพระกรมพระศรีสุริเยนทรามาตย์ กับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ทรงรับพระราชภาระ ส่วนพระองค์เองทรงรับการลงรักการปิดทองในพระอุโบสถ และพระวิหาร พร้อมทั้งได้ทรงปฏิสังขรณ์บูรณะหมู่กุฏิน้อยใหญ่ทั้งหมดตลอดพระอาราม และได้เสด็จพระราชดำเนินมาผูกพัทธสีมา เมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2387⁷

ในการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหญ่ครั้งนี้ สมเด็จพระกรมพระศรีสุริเยนทรามาตย์ ทรงทำพระอุโบสถ และทรงเกณฑ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎ ให้ทรงรื้อพระอุโบสถเก่ามาปลูกแปลงเป็นพระวิหารตรงที่หลังพระอุโบสถใหม่นี้ และทรงเกณฑ์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งขณะนั้นยังทรงเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ให้รื้อโรงธรรมหน้าพระอุโบสถที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสร้างไว้ มาสร้างเป็นโรงธรรมตึกใหญ่ในที่ว่างซึ่งให้ผู้คนอยู่แต่เดิมโยกย้ายไปแล้ว (ศาลาโรงธรรมหลังนี้หรือเสียสมัยพระรัตนมุนี (บาง) เป็นเจ้าอาวาส และปลูกศาลาไม้ขึ้นแทน มีขนาดเล็กกว่าประมาณ 2-3 เท่าตัว) ในการทรงเกณฑ์ของสมเด็จพระกรมพระศรีสุริเยนทรามาตย์ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธ แต่ทรงขอรับปฏิสังขรณ์วัดเขมาภิรตารามแทน สมเด็จพระกรมพระศรีสุริเยนทรามาตย์ จึงต้องทำทั้งพระอุโบสถและพระวิหาร แต่การก่อสร้างปฏิสังขรณ์ดำเนินการยังไม่ทันเสร็จ สมเด็จพระกรมพระศรีสุริเยนทรามาตย์ ก็เสด็จสิ้นพระชนม์เสีย พระภาระจึงตกอยู่ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งตัวพระอุโบสถพระวิหาร การเปรียญ ศาลารายรอบพระอุโบสถ ศาลาน้ำหน้าวัด และอื่นๆ จนเสร็จ แต่ยังไม่ได้ทรงฉลองพระอารามเพียงแต่ทรงเตรียมการฉลองไว้เป็นการใหญ่ ก็ประชวรสวรรคตเสีย

ในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชทานพระกฐินประจำปีที่วัดหงส์รัตนาราม ได้ทอดพระเนตรเห็นยังไม่เสร็จสมบูรณ์ดี จึงมีพระบรมราชโองการให้เจ้าพนักงานซ่อมแซม คือ ปิดลายทองที่เพดาน ที่บานประตูหน้าต่าง ให้ดีขึ้นกว่าเก่า ให้เขียนจิตรกรรมที่ฝาผนัง ที่บานประตู-หน้าต่าง ให้ทำลายสลักและลายปูนปั้น และลงรักปิดทองให้งดงาม และคงจะได้เชิญ หลวงพ่อแสน พระพุทธรูปนวลโหมาประดิษฐานในครั้งนั้น เพราะเมื่อเชิญมาจากกรุงเก่าแล้วคงประดิษฐานอยู่ในพระบวรราชวัง จนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁶ สมบัติ จำปาเงิน, *วัดของท่าน*, หน้า 547.

⁷ สวัสดิ์ พัฒน์เกิดผล, *ประวัติพระทองโบราณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร*, หน้า 73.

สวรรคตแล้ว และการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดหงส์ฯ เรียบร้อยบริบูรณ์ดีแล้ว จึงเชิญมาประดิษฐานในพระอุโบสถวัดหงส์ฯ แล้วพระราชทานนามพระอารามว่า “วัดหงส์รัตนาราม” เป็นชื่อที่ใช้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

แผนผังที่ 5-2 แผนที่บริเวณวัดหงส์รัตนารามในสมัยรัชกาลที่ 5⁹ แสดงให้เห็น พระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศใต้ พระวิหารตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถ และส่วนสังฆาวาสตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกและทางทิศเหนือของเขตพุทธาวาส

5.1.4 สมัยปัจจุบัน

ในปัจจุบันนี้ วัดหงส์รัตนารามเป็นวัดที่เจ้าอาวาสทุกองค์ จะต้องได้รับอาราธนาเป็นทางราชการในพระราชกฤษฎีกาชั้นประทวน พระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในงานพระราชพิธีสงกรานต์เป็นประจำ และสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในเรื่องการบรรจุพระบรมอัฐิและพระอัฐิต่างๆ ได้ท้าวความมาถึงพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าควรบรรจุที่ฐานพระประธานวัดหงส์รัตนาราม¹⁰

ในสมัยเมื่อเจ้าคุณรัตนมุนี (บาง) เป็นเจ้าอาวาส ตามหลักฐานว่า ได้ซ่อมแซมบูรณะปฏิสังขรณ์วัด คือ เปลี่ยนซ่อฟ้าใบระกาพระอุโบสถ ซ่อมฝาผนังเสาพระอุโบสถและเขียนภาพทั้งฝาผนังและเสาใหม่ บูรณพื้นหินอ่อนในพระอุโบสถ ปูกระเบื้องซีเมนต์ลานพระอุโบสถและสิ่งอื่นๆ

ในสมัยพระสุขุมธรรมมาจารย์เป็นเจ้าอาวาส ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเป็นการใหญ่ทั่วทั้งพระอาราม ได้แก่ มีการล้างป่าช้าและรื้อเชิงตะกอนบริเวณท้ายวัดด้านทิศตะวันตก ต่อมาได้รื้อคธนะ 6, 7 และ 8 บริเวณที่จอดรถด้านหลังพระวิหารออกหมด คงเหลือไว้แต่หอรบะรัง พื้นที่บริเวณหลังวัดนี้ได้สร้างห้องแถว 2 ชุดไว้ด้านที่เป็นถนนซอยเข้าวัดจากถนนวังเดิม สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมชั้น 2 หลัง ในพ.ศ. 2510 หลังหนึ่ง สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กสูง 2 ชั้น อีกหลังหนึ่งสร้างด้วยไม้อยู่มุมด้านทิศตะวันออกของคธนะ 2 ปัจจุบันทรุดโทรมจนไม่สามารถใช้งานได้แล้ว

นอกจากนี้ยังมีการสร้างเสนาสนะอีกหลายหลังเช่น ศาลาตรีมุข สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปทองโบราณศาลาบำเพ็ญกุศลทั่วไป เรียกว่า ศาลาแดง และศาลาทำน้ำทำด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก

⁸ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4, เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณสุภา, 2504), หน้า 121-122.

⁹ "กรมทำแผนที่, แผนที่กรุงเทพฯ, 18 ธันวาคม ร.ศ. 115".

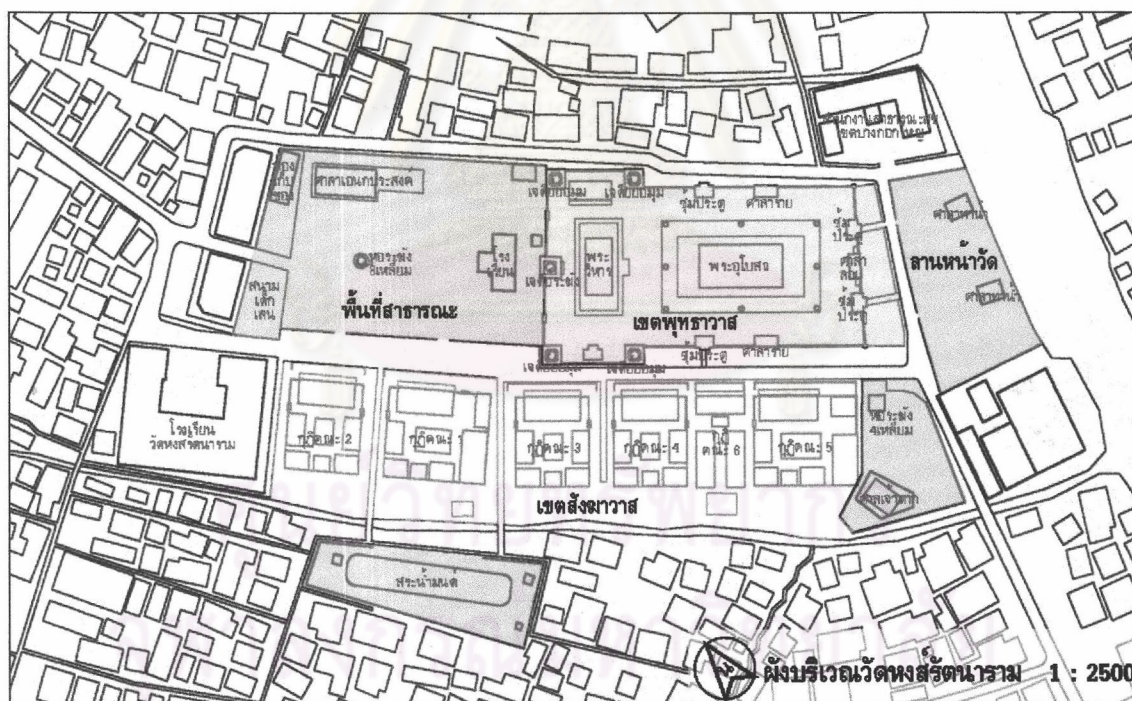
¹⁰ ประวัติพระทองโบราณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร, หน้า 82

ในสมัยพระปรีดิยุมนี้ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันได้มีการสร้างพระวิหารขึ้นใหม่แทนพระวิหารเดิม (พ.ศ.2530) โดยคงลักษณะของพระวิหารเดิมไว้แทบทุกประการ วิหารเดิมเป็นวิหารร้าง เหลือแต่ผนัง ส่วนเครื่องบนพังลงมาหมดแล้ว มีคันทวยบางอันยังเหลือ อยู่เป็นฝีมือช่างสมัยกรุงศรีอยุธยา วิหารหันหน้าไปทางคลองบางกอกใหญ่ มีประตูใหญ่ 3 ประตู เป็นทางเข้า ส่วนด้านตะวันออกด้านตะวันตกทำไว้ด้านละ 3 ประตู บันนูนเป็นลวดลายล้อมรอบทุกประตู บานประตูของเดิมคงจะเขียนลายรดน้ำ ส่วนผนังวิหารด้านเหนือที่บ ไม่มีประตูหน้าต่างเลย¹¹

นอกจากนี้ชุมชนผู้อยู่อาศัยในแถบนี้ได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์เงินเพื่อสร้างศาลาเจ้าตากหลังใหม่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก และให้มีการจัดแต่งบริเวณให้เป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชนด้วย ในปัจจุบันทางวัดกำลังทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ภูมิทัศน์ในแต่ละคณะ เนื่องจากความทรุดโทรมและความต้องการพื้นที่ใช้สอยที่เพิ่มมากขึ้น

5.2 การวางผังบริเวณ

ผังบริเวณวัดหงส์รัตนารามแบ่งออกเป็น 3 ส่วนได้แก่ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และพื้นที่สาธารณะ ไม่มีส่วนฌาปนสถาน ทางเข้าหลักมาจากถนนวังเดิมทางทิศเหนือ มายังพื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นลานจอดรถ และใช้เป็นลานเอนกประสงค์เพื่อประกอบกิจกรรมต่างๆ วัดถูกแบ่งเป็น 2 ส่วนด้วยถนนสายหลักผ่านกลางวัด ตามแนวเหนือ-ใต้ ส่วนที่วางโดยรอบวัดถูกจัดให้เป็นพื้นที่สาธารณะ เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชนในบริเวณนี้

แผนผังที่ 5-3 ผังบริเวณวัดหงส์รัตนาราม แสดงการวางผังวัดในปัจจุบันประกอบด้วย เขตพุทธาวาส สังฆาวาส และพื้นที่สาธารณะ

¹¹ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, พระพุทธรูปของวัดหงส์ บทบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเรื่อง, 2501), อ้างถึงใน พุทธโสมก, วัดของท่าน, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2523). หน้า 557.

5.2.1 เขตพุทธาวาส

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัด หันหน้าไปทางคลองบางกอกใหญ่ มีการวางผังโดยยึดแนวแกนสมมาตรแกนเดียวแบบเท่ากัน 2 ข้าง มีพระอุโบสถเป็นประธานของส่วนนี้ตั้งอยู่ตรงกลางพื้นที่ หันหน้าไปทางคลองบางกอกใหญ่ ด้านหลังของพระอุโบสถเป็นพระวิหาร หันหน้าไปทางเดียวกัน แต่ตัวอาคารพระวิหารวางในแนวตั้งฉากกับพระอุโบสถ ทั้งพระอุโบสถและพระวิหารถูกล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่ที่บริเวณพระวิหารมีการขยายแนวกำแพงแก้วในส่วนที่ขยายออก โดยตั้งเจดีย์ย่อมุมไม้ 12 ไว้บนกำแพงส่วนที่ตรงกับมุมทั้งสี่ของพระวิหาร ที่ด้านหลังพระวิหารตรงแนวกึ่งกลาง มีเจดีย์ทรงระฆังบนฐานสูง 2 ชั้นตั้งอยู่ ช่วยเน้นแกนวัดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ที่บริเวณกำแพงแก้วด้านหน้ายังมีศาลาลอยตั้งอยู่ตรงกลางกำแพงแก้ว ทั้งสองข้างของศาลาลอยเป็นซุ้มประตูทรงคดโค้งแบบตรีมุข ที่กำแพงแก้วด้านข้างของพระอุโบสถทั้งสองข้าง มีซุ้มประตูรูปแบบเดียวกันอีกข้างละซุ้ม และมีศาลารายที่มีผนังด้านหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกำแพงแก้ว อีกด้านละหลังเช่นกัน ด้านหลังของพระวิหารมีการทำซุ้มประตูเพิ่มเติมขึ้นใหม่ 2 ซุ้ม รูปแบบไม่สวยงาม

ผังของเขตพุทธาวาสที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ได้รับการวางผังตามแบบอย่างวัดในสมัยรัชกาลที่ 3 ทุกประการ ที่เห็นได้ชัดเจนได้แก่ การวางพระอุโบสถและพระวิหารตั้งฉากกัน เช่น ที่วัดราชโอรส และวัดราชนันทาราม การสร้างเจดีย์ไว้ที่มุมกำแพงแก้ว เพื่อเน้นอาคารภายใน เช่น ที่วัดเทพธิดาราม และวัดราชสิทธิาราม และการสร้างศาลาและซุ้มประตูทางเป็นระยะ และเป็นส่วนหนึ่งของกำแพงแก้ว เช่น ที่วัดสุทัศน์ และวัดเทพธิดาราม เป็นต้น ส่วนเจดีย์ทรงระฆังด้านหลังพระวิหาร สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นภายหลัง เช่นเดียวกับซุ้มประตูด้านหลัง

ที่ด้านนอกกำแพงแก้ว ส่วนที่ติดกับลานหน้าวัด มีการจัดตกแต่งบริเวณด้วยแท่นบูชา 1 แท่น และเป็นใหญ่จำลองแกะสลักด้วยหินตั้งอยู่หน้าซุ้มประตู ซุ้มละ 2 กระบอ

ภาพที่ 5-1 แสดงมุมมองด้านหน้าพระอุโบสถ จากลานหน้าวัด การวางตำแหน่งของศาลาลอย และซุ้มประตู ในผัง ก่อให้เกิดความงามโดยรวม ของเขตพุทธาวาส

ภาพที่ 5-2 แสดงการตกแต่งบริเวณลานด้านหน้าเขตพุทธาวาส ด้วยหินใหญ่ ที่ทำด้วยหินแกรนิตแกะสลัก แท่นบูชาที่มีลักษณะคล้ายม้านั่ง และต้นไม้ตัด

ภาพที่ 5-3 แสดงพระวิหาร ด้านสกัดของพระวิหาร เมื่อมองจากเขตสังฆาวาส โดยมีเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง เป็นส่วนประกอบรอง

5.2.2 เขตสังฆาวาส

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเขตพุทธาวาส ติดกับคลองวัดหงส์ ตั้งแต่ศาลเจ้าตากไปจนถึงโรงเรียนวัดหงส์ฯ ส่วนสำคัญของเขตสังฆาวาส คือ กุฏิหมู่ ทั้งหมด 6 คณะ วางเรียงไปตามแนวยาวของคลองวัดหงส์ ทิศหน้าไปทางถนนกลางวัด ซึ่งกั้นระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ด้านข้างของกุฏิหมู่แต่ละคณะมีประตูทั้ง 2 ข้าง โดยช่องประตูของกุฏิแต่ละคณะจะตรงกันเป็นเส้นตรง ลักษณะการวางเรือนภายในกุฏิแต่ละหมู่ก็ยังรักษาระเบียบเดิมไว้ทุกประการ ยกเว้นแต่คณะ 6 ซึ่งย้ายมาปลูกสร้างใหม่ โดยมีระเบียบที่แตกต่างออกไปอันเนื่องมาจากมีเนื้อที่จำกัด ปัจจุบันพื้นที่ว่างระหว่างกุฏิหมู่และคลองวัดหงส์ เป็นที่ตั้งของห้องน้ำ หรือเว็จกุฏิ และมีบ้านปลูกแบบชั่วคราวของผู้ที่มาขออาศัยอยู่ในวัด

หอพระไตรปิฎกตั้งอยู่เป็นเรือนหลังหนึ่งของกุฏิหมู่คณะ 5 หอระฆังภายในวัดมี 2 หอ หอระฆังผังรูปสี่เหลี่ยมตั้งอยู่ภายในบริเวณพื้นที่ของศาลเจ้าตาก แนวเดียวกันกับหอพระไตรปิฎก หอระฆังอีกหอหนึ่งผังเป็นรูปแปดเหลี่ยม ตั้งอยู่กลางที่จอดรถด้านหลังวัด ปัจจุบันเลิกใช้แล้ว

นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมอีก 2 หลัง หลังหนึ่งสร้างด้วยไม้ 2 ชั้น เป็นส่วนหนึ่งในคณะ 1 ปัจจุบันเลิกใช้แล้ว เป็นอาคารร้าง อีกหลังหนึ่งสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กสูง 2 ชั้น ตั้งอยู่ด้านหลังพระวิหาร โดยหันหน้าไปทางหอระฆัง ในบริเวณที่จอดรถด้านหลังวัด

ภาพที่ 5-4 แสดงกุฏิหมู่ในเขตสังฆาวาส ที่วางเรียงกันเป็นแถว อาคารไม้สองชั้นที่อยู่หมู่กุฏิหมู่ เคยเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแต่เดิม ปัจจุบันเลิกใช้แล้วเนื่องจากมีสภาพทรุดโทรม

ภาพที่ 5-5 แสดงเรือนต่างๆในหมู่กุฏิ การวางผังภายในหมู่กุฏิ ทำให้การซ่อมแซมของหลังคาเป็นไปอย่างสวยงาม

ภาพที่ 5-6 แสดงหอระฆังแปดเหลี่ยม ในบริเวณลานจอดรถด้านหลังวัด แต่เป็นทางเข้าหลักของวัดในปัจจุบัน

5.2.3 พื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของวัดหงส์รัตนารามแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ บริเวณริมคลองบางกอกใหญ่ ด้านหน้าวัด บริเวณศาลเจ้าตาก บริเวณสระน้ำมนต์ และบริเวณที่จอดรถหลังวัด

บริเวณพื้นที่หน้าวัดริมคลองบางกอกใหญ่ เป็นพื้นที่โล่ง มีไม้ยืนต้นโดยรอบ ปัจจุบันเป็นลานคอนกรีตใช้เป็นที่จอดรถ อาคารสำคัญในบริเวณนี้ได้แก่ ศาลาทำน้ำ 2 หลัง ด้านที่ติดกับคลองวัดหงส์ เป็นโรงเลี้ยงซึ่งเช่าที่ดินของวัด

บริเวณศาลเจ้าตาก ปัจจุบันได้รับการปรับปรุงโดยสร้างศาลเจ้าตากใหม่ และจัดบริเวณให้เป็นสวนพักผ่อนหย่อนใจสำหรับคนในชุมชน มีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติม และมีที่นั่งพักผ่อน

บริเวณสระน้ำมนต์ แต่เดิมบริเวณนี้เคยเป็นศูนย์กลางชุมชนแห่งหนึ่ง เป็นสถานที่กักเก็บน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค แต่ปัจจุบันมีสภาพทรุดโทรมอันเนื่องมาจากน้ำเน่าเสีย จึงไม่มีคนดูแลและให้ความสำคัญ

บริเวณที่จอดรถหลังวัด พื้นที่บริเวณนี้เทศกอนกรีตทั้งหมด ทำเป็นที่จอดรถ โดยมีเอกชนเป็นผู้เก็บเงินค่าที่จอดรถ มีอาคารบำเพ็ญกุศลหลังหนึ่ง เรียกว่า ศาลาแดง ใช้บำเพ็ญกุศลทั่วไป และใช้เก็บของ นอกจากนี้ด้านทิศเหนือล้อมรั้วไว้ด้านหนึ่งเป็นสนามเด็กเล่น และสนามกีฬาของโรงเรียนวัดหงส์ ฯ และอีกด้านหนึ่งเป็นศูนย์จริยธรรมของชุมชนวัดหงส์ ปัจจุบันอาคารศูนย์นี้ใช้เก็บโต๊ะและเก้าอี้ เพื่อให้ชาวชุมชนยืมไปใช้ในโอกาสงานเทศกาล หรืองานพิธีต่าง ๆ

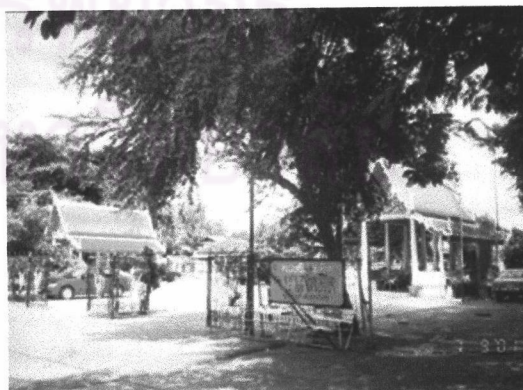

ภาพที่ 5-7 แสดงสวนพักผ่อนหย่อนใจในบริเวณศาลเจ้าตาก จะเห็นหอระฆังซึ่งอยู่ในแนวแกนเดียวกับหอพระไตรปิฎก

ภาพที่ 5-8 แสดงบรรยากาศและสภาพแวดล้อมของสระน้ำมนต์ในปัจจุบัน มีทำน้ำเดิม และมีน้ำที่ชาวบ้านมาล้างพักผ่อนอยู่เป็นประจำ

ภาพที่ 5-9 แสดงศาลาทำน้ำและลานหน้าวัด ปัจจุบันใช้เป็นลานจอดรถ ควรได้รับการปรับปรุงให้มีความสวยงาม เนื่องจากเป็นหน้าวัด และมีคลองบางกอกใหญ่ซึ่งเป็นส่วนช่วยส่งเสริมอยู่แล้ว

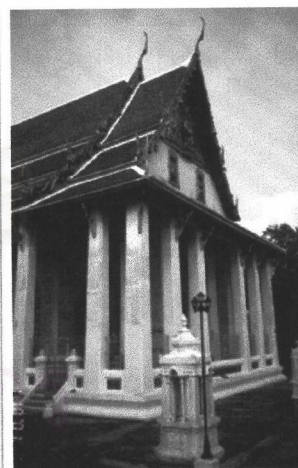
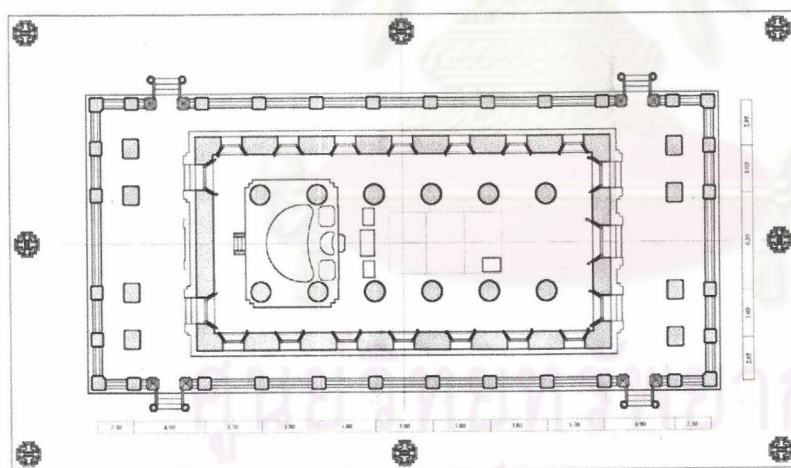
5.3 สถาปัตยกรรมที่สำคัญภายในพระอาราม

5.3.1 พระอุโบสถ

5.3.1.1 รูปแบบสถาปัตยกรรม

สร้างในสมัยกรุงธนบุรี โดยสมเด็จพระเจ้าตากสิน สร้างขึ้นแทนอุโบสถหลังเก่า มีลักษณะโครงสร้างเป็นอิฐฉาบปูน และไม้สัก ในปี พ.ศ. 2319 แต่ลักษณะเสาและพาไลโดยรวมนั้นเป็นแบบศิลปะสมัยรัชกาลที่ 3 พระอุโบสถเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี พระอุโบสถมีขนาดใหญ่มากเทียบได้กับพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ค่อนไปทางทิศตะวันออกหันหน้าไปทางคลองบางกอกใหญ่

ผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้างประมาณ 19.50 เมตร ยาว 42 เมตร เป็นโถงพระอุโบสถ 7 ห้อง เป็นระเบียบและมุขหน้าหลัง ด้านละ 2 ห้อง รวม 11 ห้อง ยกพื้นสูง มีระเบียงรอบพระอุโบสถ มีมุขด้านหน้าและด้านหลัง มีบันไดทางขึ้นชั้นระเบียงนี้ทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ด้านละ 2 ทาง ตัวพระอุโบสถมีบันไดทางขึ้นสู่ประตูทางเข้า 5 ทาง ด้านหน้า 3 ทาง ด้านหลัง 2 ทาง ด้านหน้ามีประตูทางเข้ากลางเป็นช่องใหญ่ ประตูด้านข้างทั้ง 2 ขนาดย่อมลงมา ด้านหลังเป็นประตูทางเข้าขนาดย่อมทั้ง 2 ทาง ภายในห้องพระอุโบสถมีเสาร่วมในแถวละ 6 ต้น ช่วงเสาร่วมในมีขนาดไม่กว้างมากเมื่อเทียบกับช่วงเสาร่วมนอก เสาร่วมใน 2 แถวสุดท้ายตั้งอยู่บนฐานชุกชีขนาดใหญ่ สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป มีโต๊ะหมู่บูชาตั้งอยู่ด้านหน้าฐานชุกชีอีกที่หนึ่ง ภายในไม่มีอาสน์สงฆ์แบบถาวร แต่ทำเป็นไม้ยกพื้นประมาณ 25 ซม. ขนาดกว้าง 2 เมตร ยาว 2.50 เมตร สามารถเคลื่อนย้ายและจัดวางได้ตามการใช้สอย

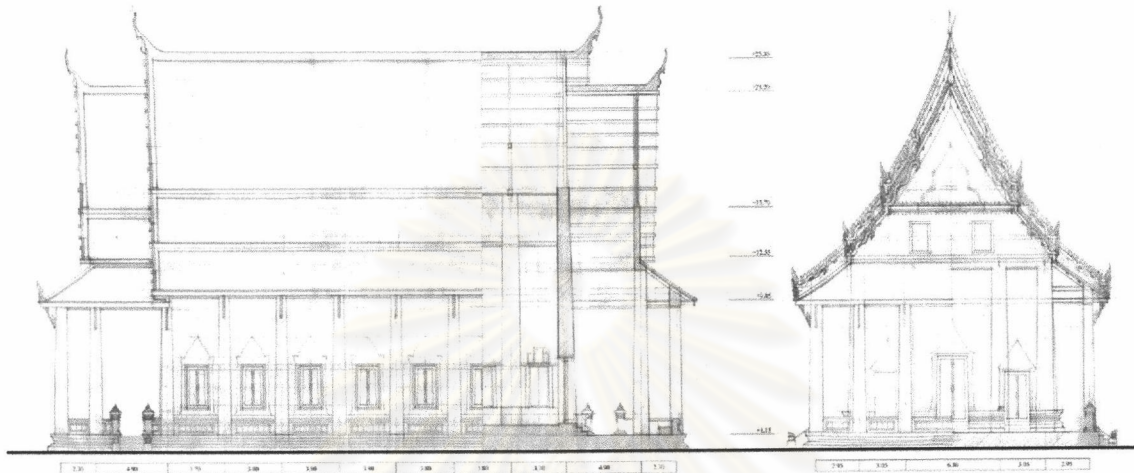
ภาพที่ 5-10 ผังพื้นพระอุโบสถ มาตราส่วน 1:500 ภาพที่ 5-11 รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถ

5.3.1.2 ส่วนฐานอาคาร

ฐานชั้นระเบียง ตั้งอยู่บนลานประทักษิณ เป็นฐานปัทม์ก่ออิฐฉาบปูนสูงประมาณ 1 เมตร ฐานโค้งแฉ่นเป็นรูปห้องสามเหลี่ยมแบบอยุธยา ที่ระหว่างหน้ากระดานล่างและบัวคว่ำมีเส้นลวดเพิ่มอีกเส้นหนึ่งเป็น 2 เส้น ปัจจุบันทางวัดได้ทำพื้นลานประทักษิณโดยรอบพระอุโบสถให้สูงขึ้น ทำให้หน้ากระดานล่างได้หายไปจนเกือบหมดแล้ว

บันไดทางขึ้นชั้นระเบียง ชั้นบันไดปูด้วยหินแกรนิต มี 4 ชั้น พนักบันไดก่ออิฐฉาบปูน บันบัวเป็นรูปโค้ง ที่ปลายบันไดด้านล่าง ทั้งสองข้างของพนักบันไดทำเป็นแท่นตั้งหินแกะสลักเป็นรูปคล้ายกับที่ปลายด้านบน เป็นเสาหัวเม็ดทรงมณฑลย่อมุมไม้สิบสอง

ฐานห้องโถงพระอุโบสถ ตั้งอยู่บนพื้นระเบียง เป็นฐานสิงห์แบบมีบัวลูกแก้ว ออกเอนที่ท้องไม้สูงประมาณ 1.35 เมตร ฐานโค้งแฉกเป็นรูปห้องสามเหลี่ยมเช่นเดียวกับฐานระเบียง มีแท่งสิงห์อยู่ที่มุมทั้ง 4 ของพระอุโบสถ และมีนมทุก ๆ ช่วงเสา ระหว่างหน้ากระดานล่างและแท่งสิงห์มีเส้นลวด 2 เส้น ส่วนของฐานบริเวณช่องประตูถูกตัดเป็นบันไดทางเข้าไปในพระอุโบสถ

ภาพที่ 5-12 รูปด้านยาวและรูปด้านสกัดของพระอุโบสถ มาตรฐาน 1:500

5.3.1.3 ส่วนตัวอาคาร

เสารายนอก มีหน้าตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแตงมุม หนึ่งด้านยาวไปตามแนวของคานรับน้ำหนัก ขนานกับผนังพระอุโบสถ เสาที่อยู่มุมมีผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหักศอกแตงมุม ที่ปลายเสามีคานไม้ทับหลัง ไม่มีบัวหัวเสาตามแบบสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 เสารับมุขหน้าและรับมุขหลังมีขนาดหน้าตัดใหญ่กว่าเสารอบพระอุโบสถ

ผนังระเบียง อยู่ระหว่างเสารับระเบียง ด้านบนปั้นปูนเป็นบัวหลังเจียด ด้านนอกประดับกระเบื้องปูลีเดี่ยว ลายคล้ายตราประจำยาม แต่บางช่วงมีลายต่างไป อาจเกิดจากการซ่อมแซม ผนังผนังระเบียงด้านในฉาบปูนเรียบ

ซุ้มประตู มีลวดลายปูนปั้นประดับเป็นลายพรรณพฤกษาอย่างเทศ ส่วนบนของซุ้มประตูมีดอกพุดตาลและใบเทศ ภายในกรอบรูปวงรีเป็นส่วนประธาน ด้านล่างของส่วนประธานเป็นเฟืองลายดอกพุดตาลและใบเทศ ที่ปลายทั้งสองข้างของเฟืองเป็นรูปประฆังห้อยลงมา เฉพาะที่ซุ้มประตูบานใหญ่ รูปประฆังนี้จะเปลี่ยนเป็น พู่ผ้าห้อยลงมาแทน ส่วนประกอบของลายเป็นเส้นโค้งบิดไปมาและใบไม้อย่างฝรั่ง ผูกอยู่กับดอกพุดตาลและใบเทศได้อย่างงดงามลงตัว ด้านข้างของซุ้มประตู เป็นลายดอกพุดตาลและใบเทศผูกกับเถาวัลย์จากฐานขึ้นไปจนถึงส่วนบน ฐานของซุ้มประตูปั้นปูนเป็นใบเทศแทนบัวคว่ำ มีกระจังเจิมและลายดอกพุดตาลและใบเทศเป็นส่วนหน้ากระดานล่าง ส่วนฐานนี้ตั้งอยู่บนฐานสิงห์รอบพระอุโบสถซึ่งยกเก็จออกมารับ มีการปั้นปูนประดับฐานสิงห์ในส่วนนี้ด้วย ปัจจุบันลายปูนปั้นของซุ้มประตูเพียงแต่ล่งรักไว้ ยังไม่ได้เปิดทอง ประดับกระຈก กรอบประตูอยู่ภายในซุ้มประตู ปั้นปูนเป็นแถบหนูนูนขึ้นมา ประดับดอกพุดตาลและใบเทศเป็นระยะเท่า ๆ กัน

บานประตู เป็นไม้แกะสลัก ด้านล่างของบานเป็นรูปภูเขาหิน ส่วนกลางของบานเป็นรูปต้นไม้ มีกิ่งก้านสลักซับซ้อน กับดอกพุดตาลและใบเทศ มีเหล่าหงส์เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ ทำท่าทายน พร้อมที่จะบินทุกตัว ส่วนบนของ

บานเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎและฉัตรบริวาร ภายในพื้นที่วงกลม เป็นตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เหนือตราที่ขึ้นไปเป็นรูปนกบินอยู่ บานประตูใหญ่ต่างจากประตูทั่วไปตรงที่ตัวบานมีขนาดใหญ่กว่า และด้านล่างของลายเป็นรูปประตูก่อนที่จะเป็นภูเขา

ซุ้มหน้าต่าง ลวดลายปูนปั้นประดับเป็นแบบจีนปนฝรั่งเช่นเดียวกับประตู ผิดกันแต่ซุ้มหน้าต่างมีขนาดเล็กกว่า จึงมีปริมาณลายน้อยกว่า ที่ปลายของเพ็ชรด้านล่างของส่วนประธานไม่มีระฆังหรือผ้าห้อย แต่เป็นดอกพุดตาลและใบเทศ และเกว๋วลี้นางของซุ้มหน้าต่างเป็นดอกหงายลักษณะเลื้อยขึ้น แต่ที่ซุ้มประตูเป็นดอกคว่ำลักษณะเลื้อยลง

บานหน้าต่าง เป็นไม้แกะสลักปิดทองบนพื้นสีชาด ส่วนล่างของบานเป็นรูปหงส์ตัวใหญ่ 1 ตัว หรือบางครั้งมีตัวเล็กด้วยอีกตัวหนึ่ง เกาะอยู่บนโซดหิน ส่วนกลางของบานเป็นต้นไม้ กิ่งก้านโปร่งไม่ซับซ้อนเหมือนบานประตู ส่วนบนของบานเป็นรูปนกบินอยู่ 3 ตัว ดอกพุดตาลและใบเทศ มีลักษณะที่แตกต่างจากบานประตูคือ ดอกมีขนาดใหญ่กว่าใบมาก บานหน้าต่างแต่ละบานมีลวดลายแตกต่างกันเล็กน้อย ไม่ซ้ำกันเลย

ภาพที่ 5-13 รูปแบบซุ้มประตู และ บานประตูของพระอุโบสถ

ภาพที่ 5-14 รูปแบบซุ้มหน้าต่าง และ บานหน้าต่างของพระอุโบสถ

5.3.1.4 ส่วนหลังคา

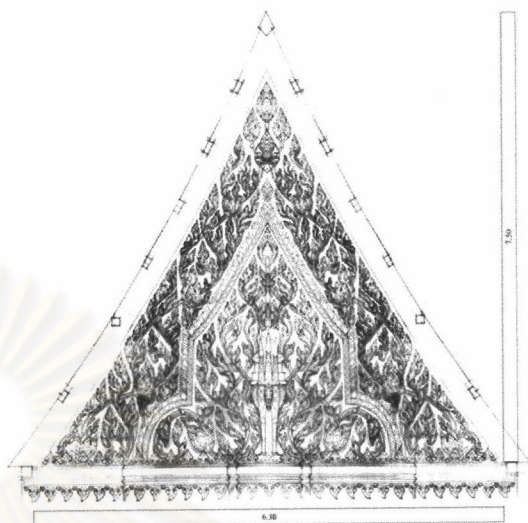
ลักษณะหลังคา เป็นแบบ 2 ชั้น 3 ตับ ซ้อนบนคลุมอาคารส่วนที่เป็นโถงพระอุโบสถทั้งหมด ซ้อนล่างคลุมส่วนมุขหน้าและมุขหลัง ส่วนดัดที่ 3 ของทั้งซ้อนบนและซ้อนล่างคลุมส่วนระเบียงรอบพระอุโบสถ ยื่นชายคาค่อนข้างสั้น รับชายคาด้วยคันทวย เครื่องปิดเครื่องมุง เป็นเครื่องล่ายองมีข้อฟ้าใบระกาและหางหงส์ ทำด้วยไม้แกะสลักปิดกระจากสีทองและสีน้ำเงิน โครงสร้างหลังคา เป็นเครื่องประดับผสมจันทัน หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาทางมนสีน้ำตาลแดงเคลือบ

หน้าบัน ส่วนบนทำด้วยไม้แกะสลักประดับกระจากสี ลายหน้าบันแบ่งเป็น 2 ส่วนด้วยเส้นแบ่งเป็นซุ้มตรงกลาง ด้านนอกเส้นแบ่งเป็นกระหนกเปลวลายเถา ภายในเส้นแบ่งก็มีกระหนกเปลวลายเถาเป็นพื้น และมีส่วนประธานเป็นพระพรหมทรงหงส์ 3 เศียร ลอยตัวออกมาจากหน้าบัน ด้านล่างเป็นหน้ากระดานฐานพระ ตรงกลางยกเก็จขึ้นมารับหงส์ที่ลอยตัวออกมานี้ หน้ากระดานฐานพระนี้มีลักษณะพิเศษคือ ตัวกระจังมีขนาดใหญ่และมีบัวลูกแก้วออกไถ่คั่นอยู่ระหว่างหน้ากระดานและกระจังรวนด้านล่าง หน้าบันส่วนล่าง เป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนเรียบ มีช่องคล้ายหน้าต่าง 2 ช่อง ภายในช่องมีรูปหงส์หันหน้าเข้าหากัน แต่หันตัวไปในทิศทางตรงกันข้าม ลักษณะหน้าต่างคู่นี้เป็น

ศิลปะแบบกรุงธนบุรีอย่างที่วัดระฆังและวัดอินทาราม แต่ตัวหลังและกรอบนั้นประดับด้วยกระเบื้องเคลือบ อาจะเกิดจากการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 5-15 หลังคาและหน้าบ้านของพระอุโบสถ

ภาพที่ 5-16 รายละเอียดหน้าบ้านของพระอุโบสถ

5.3.1.5 การตกแต่งภายใน

ผนังภายใน ส่วนล่างระหว่างช่องประตูและหน้าต่างเขียนรูปพุทธประวัติ น่าจะเป็นการซ่อมในภายหลัง ส่วนบนเป็นลายดอกไม้ร่วงขนาดใหญ่ บนพื้นหลังสีดำ ส่วนที่ติดกับเพดานเป็นลายเฟื่องอุบะ

เสาภายใน เป็นเสาหน้าตัดรูปวงกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1.35 เมตร ปลายเสาเป็นบัววงกลมแบบอยุธยาตอนปลาย เสาเขียนสีทั้งต้น ส่วนล่างเป็นลายหน้ากระดานสลับกับลายกรวยเชิง ใช้สีตัดกันอย่างสวยงาม ส่วนบนของเสาเป็นลายราชวัตรดอกกลอย

ภาพแขวน เหนือช่องประตูและหน้าต่างทั้งหมดรวม 19 ช่อง มีภาพเขียนอยู่ในกรอบไม้แกะสลักอย่างงดงาม ลวดลายคล้ายซุ้มประตู-หน้าต่าง หนึ่งช่องประตูหรือหน้าต่างประกอบด้วย 3 ภาพ ภาพใหญ่ 1 ภาพ และภาพเล็กด้านข้าง 2 ภาพ ทั้งหมดเป็นภาพฝีมืองดงามมากเรื่องราวตำนานพระแก้วมรกต หรือรัตนพิมพวงศ์¹⁰

ภาพที่ 5-17 การตกแต่งภายในพระอุโบสถ และพระพุทธรูป

ภาพที่ 5-18 รายละเอียด ภาพแขวน เหนือหน้าต่าง บานหน้าต่าง และเสาภายในพระอุโบสถ

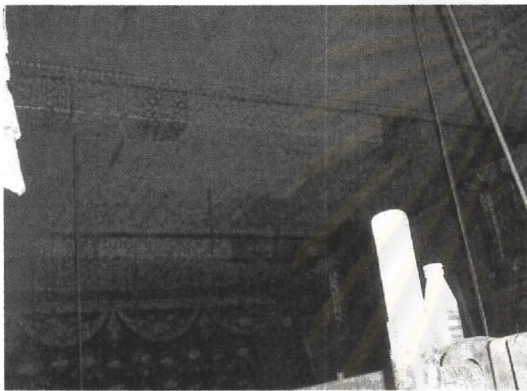

¹⁰ ดูรายละเอียดของภาพเพิ่มเติมได้ใน พระพุทธมหายานรัตนพิมพจักร

บานประตูและหน้าต่าง เขียนรูปเครื่องบูชาและเครื่องมงคลแบบจีน บานประตูและหน้าต่างเขียนรูปเหมือนกันทั้งหมด เพียงแต่ย่อและขยายภาพให้ลงพอดีกับตัวบาน

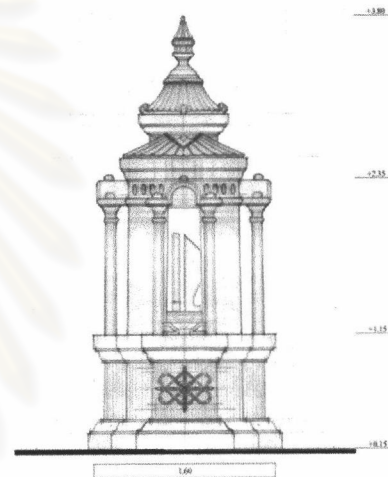
พระพุทธรูป พระประธานเป็นปูนปั้นปางมารวิชัยสมัยอุททอง หน้าตัดกว้างประมาณ 3 คอก สูง 3 คอก เศษ ตั้งอยู่บนรัตนบัลลังก์สูง ตัวฐานบัวมีอ่อนตามพระเพลา เหนือพระประธานเป็นฉัตรตาด 7 ชั้น ห้อยลงมาจกเพดาน มีพระสาวก 2 องค์อยู่ด้านหน้า นั่งพนมมือเข้าหากัน นอกจากนี้มีพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่งประดิษฐานอยู่หน้าพระประธาน ชื่อ หลวงพ่อแสน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักประมาณ 2 คอก เป็นโลหะเนื้อสัมฤทธิ์หิวโลหะ เติญมาจากเมืองเชียงแตงเมื่อ พ.ศ. 2401 โดยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผ้าเพดาน ทั้งภายนอกและภายในทำลายฉลุปิดทองบนพื้นสีชาด เป็นลายกุดั่นดอกกลอย ชื่อและบัวผ้าเพดานทำลายฉลุปิดทองบนพื้นสีเขียวและสีชาดเป็นลายประจำยาม

ภาพที่ 5-19 ผ้าเพดานภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 5-20 ชุ่มเสมาริเวณพระอุโบสถ มาตรฐาน 1:75

5.3.1.6 ชุ่มเสมา

ชุ่มเสมามีทั้งหมด 8 ชุ่ม เป็นก่ออิฐฉาบปูน ประดับตกแต่งด้วยปูนปั้น มีลักษณะเป็นแก่งแบบจีนปนฝรั่ง ส่วนล่าง เป็นฐานบัว มีช่วงท้องไม้กว้าง ประดับลายปูนปั้นแบบฝรั่ง ส่วนกลาง เป็นห้องรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในมีใบเสมาคู่ มีช่องประตู 4 ช่อง มีชุ่มประตู มีเสารับชุ่ม ชุ่มละ 2 ต้น ส่วนหลังคา มีลักษณะคล้ายแก่งจีน 2 ชั้น ทำมุม 45 องศา ซึ่งกันและกัน ที่ยอดทำลักษณะคล้ายโดม

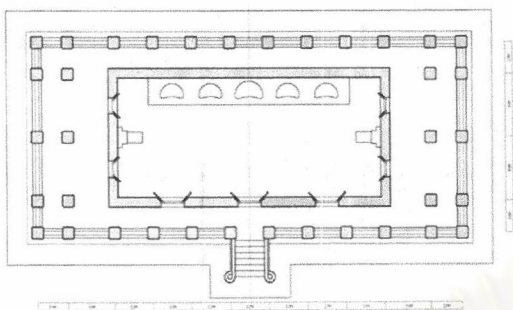
5.3.2 พระวิหาร

5.2.2.1 รูปแบบสถาปัตยกรรม

พระวิหารหลังนี้สร้างโดย นางสาว สังวาลย์ และนางสาวเนื่อง ชูโต เมื่อปี พ.ศ. 2521 เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทองโบราณ เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2524 แทนพระวิหารหลังเก่าที่ปรักหักพังไปแล้ว

พระวิหารเป็นอาคารโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ขนาดกว้างประมาณ 13.20 เมตร ยาว 29.30 เมตร พระวิหารยาว 7 ห้อง เป็นมุขข้างและระเบียงด้านละ 2 ห้อง รวมยาว 11 ห้อง มีบันไดทางขึ้นชั้นระเบียงทางเดียว ด้านที่ติดกับพระอุโบสถเป็นด้านหน้า ผนังพระวิหารด้านหน้านี้มีประตูทางเข้า 3 ทาง ขนาดเท่ากันหมด ด้านข้างซึ่งเป็นด้านสกัด มีหน้าต่างด้านละ 2 บาน ด้านหลังเป็นผนังทึบไม่มีช่องเปิด ภายใน

พระวิหารไม่มีเสาร่วมใน ที่ผนังด้านหลังมีฐานชุกชียาว ประดิษฐานพระพุทธรูปโบราณสมัยต่าง ๆ ปางประทับนั่ง ที่ด้านข้างทั้ง 2 ข้างเป็นพระพุทธรูปปางประทับยืน

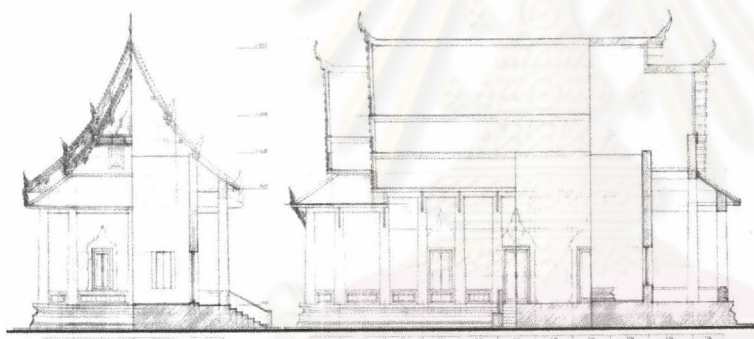
ภาพที่ 5-21 ผนังพระวิหาร มาตรฐาน 1:500

ภาพที่ 5-22 รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระวิหาร

5.3.2.2 ส่วนฐานอาคาร

เป็นฐานสิงห์สูงประมาณ 1.50 เมตร เค้าสิงห์และท้องสิงห์เรียบเป็นระนาบเดียวกัน ไม่มีนมสิงห์ ฐานมีลักษณะแอ่นโค้งแบบท้องสำเภา ทำผิวด้วยกรวดล้างสีขาว บันไดทางขึ้น 7 ขั้น ทำด้วยหินขัด ราวบันไดเป็นบัวโค้งทำผิวกรวดล้าง

ภาพที่ 5-23 รูปด้านสกัด และรูปด้านยาวของพระวิหาร มาตรฐาน 1:500

5.3.2.3 ส่วนตัวอาคาร

เสาศาการ เป็นเสาน้ำตัดรูปสี่เหลี่ยมปาดมุม ไม่มีบัวหัวเสา ที่ปลายเสาคอนกรีตเสริมเหล็ก ปาดมุมเช่นเดียวกับเสา เสาและผนังพระวิหารทำผิวกรวดล้างสีขาวทั้งหมด พนักกระเบื้องมีรูปแบบเหมือนกับพนักกระเบื้องของพระอุโบสถ ต่างกันที่พนักกระเบื้องของพระวิหารทำผิวกรวดล้าง

ซุ้มประตู ลักษณะเป็นลายปูนปั้นแบบจีนปนฝรั่งคล้ายที่พระอุโบสถ แต่ส่วนประธานที่ซุ้มประตูพระวิหารเป็นรูปงจักร ทรวดทรงของซุ้มแหลมกว่า ลักษณะของลายหลวมกว่า และงดงามน้อยกว่าที่พระอุโบสถ

บานประตู ลงรักปิดทอง มีลายดอกไม้ประกอบ มีโคมเป็นพู่ห้อยเป็นประธานอยู่ตรงกลาง

ซุ้มหน้าต่าง ลวดลายปูนปั้นประดับเป็นแบบจีนปนฝรั่งเช่นเดียวกับประตู ผิดกันแต่ซุ้มหน้าต่างมีขนาดเล็กกว่า จึงมีปริมาณลายน้อยกว่า

บานหน้าต่าง เหมือนบานประตูทุกอย่าง แต่ย่อขนาดลายให้มีขนาดพอดีกับบาน

ภาพที่ 5-24 รูปแบบซุ้มประตู และบานประตูของพระวิหาร

ภาพที่ 5-25 รูปแบบซุ้มหน้าต่าง และบานหน้าต่างของพระวิหาร

5.3.2.4 ส่วนหลังคา

ลักษณะของหลังคา เป็นแบบ 2 ชั้น 3 ตับ ซ้อนบนคลุมท้องโถงพระวิหาร ซ้อนล่างคลุมส่วนมุขทั้ง 2 ด้าน หลังคาตบที่ 3 ของทั้ง 2 ชั้นคลุมระเบียงโดยรอบ ปิดเครื่องปิดเครื่องมุงด้วยเครื่องล่ายอง มีข้อฟ้าใบระกาทางหงส์ปิดทองประดับกระจก ลักษณะโดยทั่วไปคล้ายพระอุโบสถ ต่างกันที่พระวิหารมีหลังคาสูงชันกว่า แต่มีขนาดเล็กกว่า โครงสร้างหลังคาเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมด วัสดุมุงหลังคา เป็นกระเบื้องดินเผาลอนกากบถ้วย หรือกระเบื้องกาบ

หน้าบัน เอาแบบอย่างมาจากพระอุโบสถทั้งหมด แต่จัดลายให้ลงในหน้าจั่วที่มีขนาดเล็กและแหลมกว่า และวัสดุทั้งหมดเป็นคอนกรีต ตกแต่งด้วย บันนูน ปิดกระจกสี หน้าบันส่วนล่างมีรูปหงส์ภายในช่องสี่เหลี่ยมคล้ายหน้าต่าง หันหน้าไปคนละทางกัน แต่หันตัวเข้าหากัน ตรงกันข้ามกับที่พระอุโบสถ

ภาพที่ 3-26 รายละเอียดหลังคาและหน้าบันของพระวิหาร

ภาพที่ 3-27 การตกแต่งภายในพระวิหาร

5.3.2.5 การตกแต่งภายใน

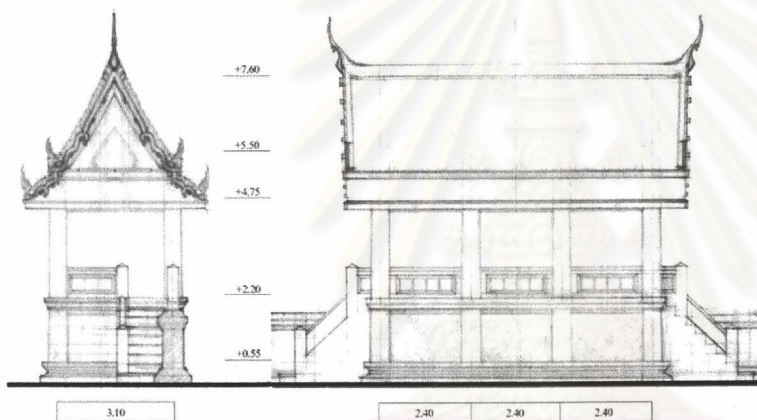
ภายในพระวิหารไม่มีการตกแต่งใดๆ ผนังทาสีขาว ฝ้าเพดานทาสีชาด บานประตูบานหน้าต่างทาสีชาด เฉพาะที่ฐานซุกชีบันนูนปิดกระจกสี บนฐานซุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ดังนี้ องค์ริมด้านตะวันตกเป็นพระศรีวิชัย ถัดมาเป็นพระเชียงแสน องค์กลางเป็นพระพุทธรูปทางสุโขทัย ถัดไปเป็นพระลพบุรี องค์ริมตะวันออก

เป็นพระอุษยา นอกจากนี้ที่ผนังด้านสกัดของพระวิหารเป็นพระปางประทับยืนสมัยทวาราวดี ด้านตะวันออกเป็นพระปางลีลาสมัยรัตนโกสินทร์

5.3.3 สถาปัตยกรรมบริเวณกำแพงแก้ว

5.3.3.1 ศาลาลอย

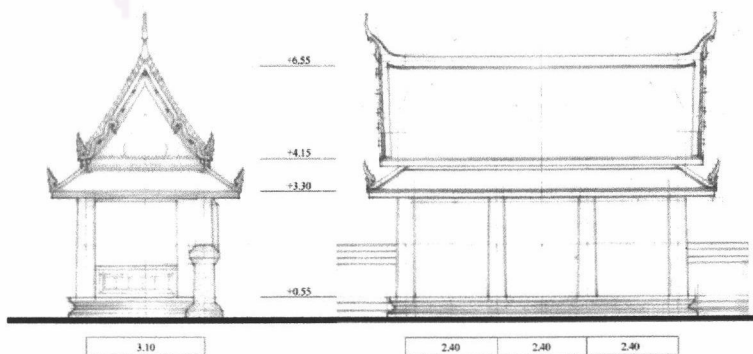
ตั้งอยู่เป็นส่วนหนึ่งของกำแพงแก้วด้านหน้าพระอุโบสถ เป็นศาลา 2 ชั้น ขนาดกว้าง 4.80 เมตร ยาว 8 เมตร พื้นชั้นบนยกสูงระดับเดียวกับกำแพงแก้ว ชั้นล่างเป็นใต้ถุน มีฐานบัวรองรับ ชั้นบนเป็นศาลาโล่ง มีเสา 8 ต้น หน้าตัดรูปสี่เหลี่ยมแตงมูม มีบันไดขึ้นที่ด้านสกัดทั้ง 2 ด้าน โดยรอบมีพนักกระเบื้อง บันปูนด้านนอกประดับกระเบื้องปูลีเซียว ด้านในฉาบปูนเรียบ หลังคาเป็นแบบ 1 ชั้น 2 ตับ ด้านสกัดต่ำลงเป็นชายคาปีกนก ตับบนยื่นไชราเสมอแนวชายคา ปิดเครื่องมุงด้วยเครื่องลายอง โครงหลังคาเป็นไม้แบบใช้จันทน์รับแป มีแปลนข้างละ 4 ตัว หน้าบันเป็นไม้แกะสลักประดับกระจกสีเป็นลายกระหนกใบเทศ ตรงกลางมีเส้นแบ่งลายรูปกลีบบัว

ภาพที่ 5-28 รูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลาลอย ด้านหน้าพระอุโบสถ

5.3.3.2 ศาลาราย

ตั้งอยู่ด้านข้างของพระอุโบสถทั้ง 2 ข้าง เป็นศาลาชั้นเดียว ขนาดกว้าง 4.80 เมตร ยาว 8 เมตร ศาลาตั้งอยู่บนฐานบัว ด้านหลังของศาลาเป็นกำแพงแก้ว เป็นส่วนหนึ่งของศาลา ด้านหน้าของศาลาเป็นเสา 4 ต้น หน้าตัดรูปสี่เหลี่ยมแตงมูม มีพนักกระเบื้องที่ด้านสกัดทั้ง 2 ด้าน ด้านนอกประดับกระเบื้องปูลีเซียว ด้านในฉาบปูนเรียบ หลังคาแบบ 1 ชั้น 2 ตับ ตับบนเป็นหลังคาจั่วยาวตลอด ตับล่างเป็นชายคาปีกนกรอบศาลา หน้าบันเป็นไม้แกะสลักประดับกระจกสีเป็นลายกระหนกใบเทศ ตรงกลางมีเส้นแบ่งลายรูปกลีบบัว เหมือนกับศาลาลอย

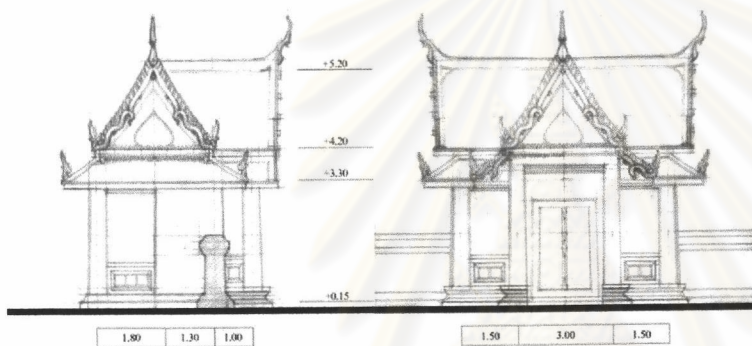

ภาพที่ 5-29 รูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลาราย ด้านข้างพระอุโบสถ

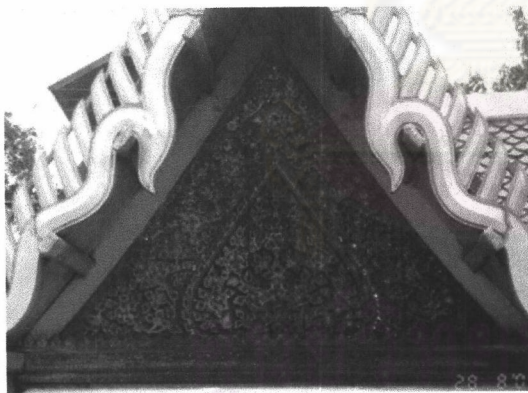
5.3.3.3 ซุ้มประตูทรงคฤห์แบบตรีมุข

เป็นศาลาประตูทางเข้า เป็นส่วนหนึ่งของกำแพงแก้ว ตั้งอยู่ด้านหน้าของพระอุโบสถ 2 หลัง ด้านข้าง ด้านละหลัง ศาลาขนาดกว้าง 4 เมตร ยาว 6.50 เมตร ด้านนอกกำแพงแก้วเป็นมุขทางเข้า มีที่นั่งพักคอย ฐานของส่วนนี้เป็นฐานบัว ผนังกระหนาบด้านในกับด้านนอกถูกดันให้เข้ามาอยู่ภายในกำแพงแก้ว ทำให้เกิดพื้นที่นั่งพักคอย ด้านภายในกำแพงแก้วเป็นศาลาล่อง ฐานเป็นฐานบัวคว่ำต่อเนื่องกับฐานกำแพงแก้ว มีเสาเป็นรูปสี่เหลี่ยมแต่งมุม 4 ต้น ด้านสกัดมีพนักกระเบื้อง ภายนอกประดับกระเบื้องปราง ด้านในฉาบปูนเรียบ ที่เสาคู่กลางตั้งตุ๊กตาหินจีนประดับอยู่

หลังคาแบบตรีมุข ด้านหน้าหันออกนอกกำแพงแก้ว ตับบนเป็นหน้าจั่วทั้ง 3 ด้าน ตับล่างเป็นแบบชายคาปีกนก ที่ด้านสกัดทั้ง 2 ด้าน ด้านมุขทางเข้าเป็นแบบจั่วเปิด ขนาดของหน้าจั่วขนาด 3 แปลาน เล็กกว่าศาลารายและศาลายก หน้าบันเป็นไม้แกะสลักประดับกระจกสีเป็นลายกระหนาบใบเทศ ตรงกลางมีเส้นแบ่งลายรูปกลีบบัว เหมือนกับศาลาลอยแต่มีขนาดเล็กกว่า

ภาพที่ 5-29 รูปแบบสถาปัตยกรรมของซุ้มประตูทรงคฤห์แบบตรีมุข ด้านหน้าและด้านข้างพระอุโบสถ

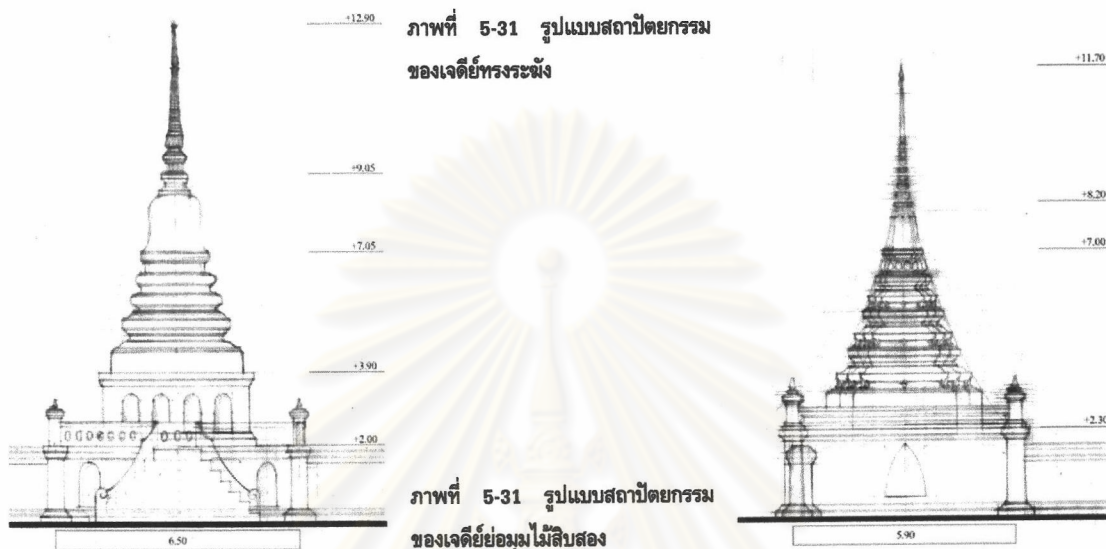
ภาพที่ 5-30 รายละเอียดหน้าบันของซุ้มประตูทรงคฤห์แบบตรีมุข

5.3.3.4 เจดีย์ทรงระฆัง

ตั้งอยู่ด้านหลังตรงแนวกึ่งกลางของพระวิหาร ชั้นล่างเป็นฐานไพทีวางอยู่ในแนวกำแพงแก้ว มีบันไดทางขึ้นที่ด้านนี้ใกล้กับพระวิหาร บนฐานไพทีมีฐานบัวแบบยัดท้องไม้อีกชั้นหนึ่งก่อนที่จะเป็นองค์เจดีย์ ชั้นฐานขององค์เจดีย์ประกอบด้วยฐานบัวที่หน้ากระดานล่างสูงเป็นฐานชั้นล่าง แล้วเป็นบัวผละมีก่อนที่จะเป็นบัวลูกแก้ว 2 ชั้น มีเชิงบาตรก่อนที่จะเป็นองค์ระฆังกลมแบบแฉกคอด เหนือองค์ระฆังเป็นบัลลังค์รูปสี่เหลี่ยม เหนือบัลลังค์เป็นส่วนยอดประกอบด้วยก้านฉัตรมีเสาศาร 8 ต้น ถัดขึ้นไปเป็นบัวผละมี ถัดขึ้นไปเป็นบัวกลุ่ม 1 ชั้น แล้วเป็นปล้องไฉนหรือมัลลยา แล้วเป็นลูกแก้วก่อนที่จะเป็นปลีและเม็ดน้ำค้างตามลำดับ ลักษณะองค์ประกอบของเจดีย์โดยเฉพาะส่วนยอดไม่ได้มีความงดงามกลมกลืนกัน

5.3.3.5 เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง

ตั้งที่มุ่มกำแพงแก้วทั้ง 4 รอบพระวิหาร องค์เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมสูง ที่มุ่มมีเสาหัวเม็ด มีบันกัระเบียงกันตรอบ องค์เจดีย์ประกอบด้วยฐานชั้นล่างเป็นฐานเขียงสูง ถัดขึ้นไปเป็นฐานสิงห์ซ้อนขึ้นไป 3 ชั้น ถัดขึ้นไปอีกเป็นบัวปากฐาน ฐานเชิงบาตรและองค์ระฆัง องค์ระฆังมีลักษณะพอมและสูง มีบัวคอเล็กก่อนที่จะเป็นบัลลังค์ย่อมุมไม้ 12 ส่วนยอดเป็นบัวกลุ่ม 7 ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นปลี และปลายสุดเป็นเม็ดน้ำค้าง

ภาพที่ 5-31 รูปแบบสถาปัตยกรรมของเจดีย์ทรงระฆัง

ภาพที่ 5-31 รูปแบบสถาปัตยกรรมของเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง

5.3.4 กุฏิหมู่

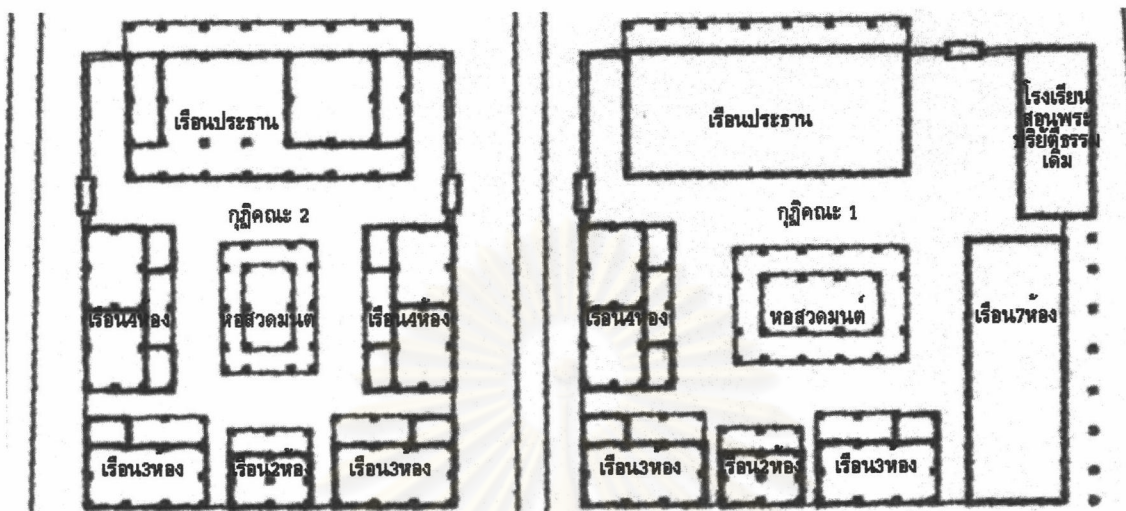
5.3.4.1 รูปแบบสถาปัตยกรรมโดยรวม

เป็นกุฏิหมู่ทำด้วยไม้ทั้งหมด ยกได้สูง ประกอบด้วยเรือนขนาดต่าง ๆ 7-8 หลัง ในปัจจุบันกุฏิส่วนใหญ่ได้รับการดัดแปลงเป็น 2 ชั้น โดยยกเดี่ยวล่างให้สูงขึ้น แต่ยังคงรักษารูปแบบของเรือนไทยเดิมและลักษณะการวางผังแบบเดิมไว้การวางผังกุฏิที่มีมาแต่อดีตนั้น ปัจจุบันหลงเหลืออยู่ 2 แบบ คือ

การวางผังแบบที่ 1 ได้แก่กุฏิหมู่คณะ 2, 3 และ 4 มีเรือน 7 หลัง มีเรือนประธานอยู่ด้านหน้า ด้านทิศตะวันออกติดกับถนน วางอาคารตามแนวทิศเหนือใต้ ที่มุ่มด้านหน้าของทั้ง 2 ข้างของเรือนประธาน เป็นกำแพงก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัว ด้านบนของผนังเจาะเป็นช่อง เป็นส่วนหนึ่งของนอกชานของกุฏิหมู่ มีทอสวดมนต์อยู่ตรงกลาง วางหลังคาตามแนวตะวันออกตะวันตก ด้านข้างของทอสวดมนต์เป็นเรือนขนาด 4 ห้อง วางตามยาวแนวเดียวกัน ด้านหลัง ด้านทิศตะวันตกเป็นเรือนขนาด 2 ห้อง ตรงแนวกึ่งกลางทอสวดมนต์ ทั้งสองข้างของทอสวดมนต์ เป็นเรือนขนาดยาว 3 ห้อง วางหลังคาแนวเดียวกัน แนวเหนือใต้ การวางผังกุฏิแบบเดิมนั้นมีทางขึ้นลง 3 ทาง ด้านทิศเหนือและใต้ระหว่างเรือนประธาน และเรือนขนาด 4 ห้อง 2 ทาง อีกทางหนึ่งอยู่ด้านหลังระหว่างเรือนขนาด 2 ห้อง และเรือนขนาด 3 ห้อง เพื่อเป็นทางลงไปยังคลองวัดด้านหลัง

การวางผังแบบที่ 2 ได้แก่คณะ 1 และ 5 มีลักษณะคล้ายกับแบบที่ 1 แต่มีขนาดใหญ่กว่า มีเรือนประธานตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเหมือนแบบที่ 1 ทอสวดมนต์ตรงกลางมีขนาด 3 ห้อง ตั้งตามแนวเหนือใต้ ตรงแนวแกนกลางของเรือน 4 ห้อง ด้านทิศเหนือด้านตะวันตกมีเรือน 2 ห้อง และ 3 ห้อง ตามแบบที่ 1 แต่วางเรือนชิดกันมากกว่า ด้านทิศใต้เป็นเรือนยาว 7 ห้อง ที่มุ่มด้านตะวันออกเฉียงใต้ ที่คณะ 1 เดิมเป็นเรือน 2 ห้อง ปัจจุบันเป็น

เรือนสูง 2 ชั้น ที่คณะ 5 เป็นหอพระไตรปิฎก มีทางขึ้นลง 4 ทาง ทางด้านทิศเหนืออยู่ระหว่างเรือนประธานและเรือนยาว 4 ห้อง ด้านทิศใต้อยู่ระหว่างเรือนยาว 2 ห้องและเรือนยาว 7 ห้อง ด้านทิศตะวันออกอยู่ระหว่างเรือนประธานกับเรือนยาว 2 ห้อง ด้านทิศตะวันตกอยู่ระหว่างเรือนยาว 7 ห้องกับเรือนยาว 3 ห้อง

ภาพที่ 5-32 มังพื้นหมู่กุฏิ คณะ 2 แสดงการวางผังแบบที่ 1 และคณะ 1 แสดงการวางผังแบบที่ 2

5.3.4.2 รูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนแต่ละหลัง

เรือนประธาน ตั้งอยู่ติดกับถนน ด้านหน้าเป็นเรือนขนาดใหญ่ที่สุด มีความยาว 7 ห้อง กว้าง 4 ห้อง ภายในห้องประกอบด้วยห้องโถงกลาง และห้องของพระผู้ปกครองกุฏิหมู่หนึ่ง มีห้องเล็กอยู่ห้องริมทั้ง 2 ข้างสำหรับเป็นที่อยู่ของเณรหรือเด็กวัด มีชานเป็นทางเดินเชื่อมอยู่ด้านหน้ายาวตลอดความยาวเรือน หลังคาทรงจั่วขนาด 5 แปลาน มีหลังคาปีกนกโดยรอบ

เรือนยาว 4 ห้อง ตั้งอยู่ตรงกลางด้านทิศเหนือและทิศใต้ของหมู่กุฏิ ตัวเรือนมีชานด้านหน้า ด้านข้างของชานมีห้องเล็กด้านละห้องสำหรับเณรและคนที่มาอาศัยอยู่ ส่วนห้องใหญ่ด้านใน 2 ห้อง ยาวห้องละ 2 ห้องสำหรับพระอยู่อาศัย ครัว หลังคาทรงจั่ว ขนาด 4 แปลาน มีหลังคาปีกนกโดยรอบ

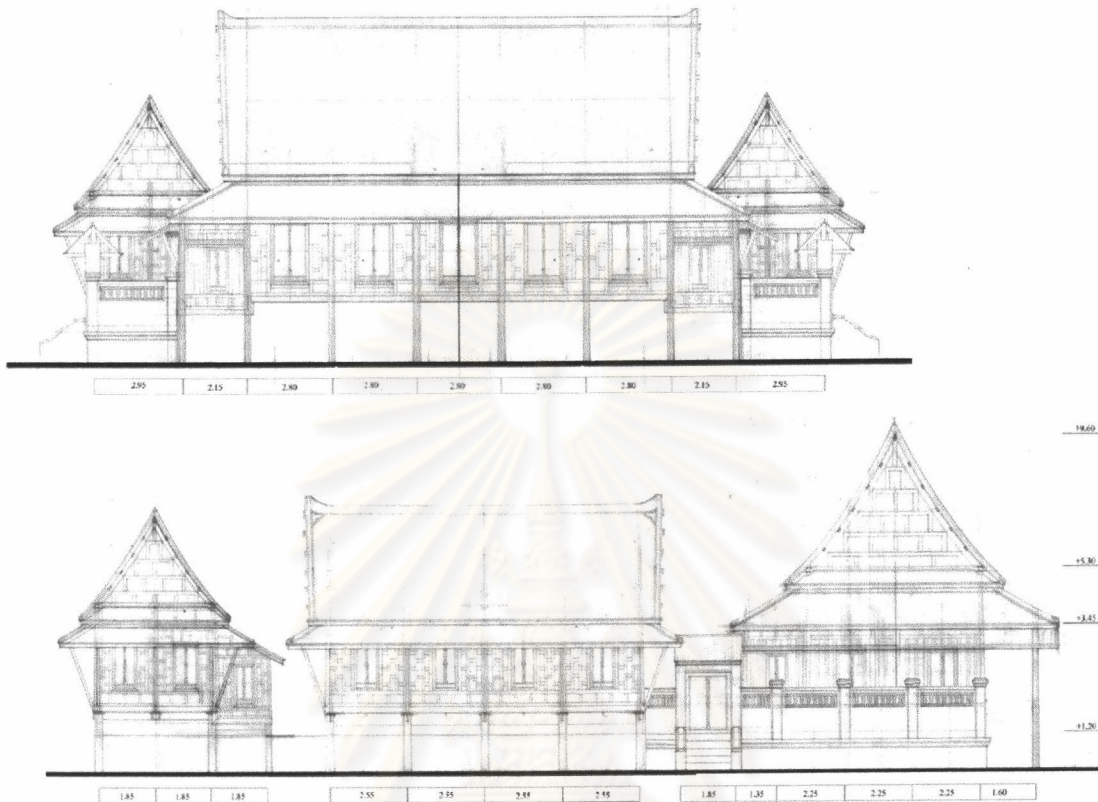
เรือนยาว 3 ห้อง ขนาดและลักษณะเหมือนกับเรือนยาว 4 ห้อง แต่สั้นกว่า 1 ห้อง มีชานด้านหน้า มีห้องเล็กด้านข้าง 1 ห้อง และห้องใหญ่ด้านในยาว 3 ห้อง ตั้งอยู่ที่มุมด้านหลัง ทั้ง 2 ข้างของหมู่กุฏิ ครัว หลังคาทรงจั่ว ขนาด 4 แปลาน มีหลังคาปีกนกโดยรอบ

เรือนยาว 2 ห้อง มีนอกชานด้านหน้า มีห้องสำหรับพระสงฆ์อยู่ห้องเดียว เป็นเรือนขนาดเล็กที่สุด ตั้งอยู่ด้านหลังตรงกลางระหว่างเรือนยาว 3 ห้อง หลังคาขนาด 2 แปลาน แต่เดิมเรือน 2 ห้องนี้ถูกใช้เป็นเรือนครัว¹¹ หลังคาทรงจั่ว ขนาด 3 แปลาน มีหลังคาปีกนกโดยรอบ

รูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนทั้งหมดเป็นเรือนไม้ฝาปะกน ประตูและหน้าต่างแบบเปิดเข้าด้านใน มีกรอบขีดหน้า มีหย่องที่หน้าต่าง โครงหลังคาเป็นไม้ทั้งหมด หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาทางมนแบบไม้เคลือบ หน้าจั่วเป็นลายลูกฟัก หลบสันหลังคาปูนปั้น

¹¹ จากการสัมภาษณ์ พระครูวิธานรัตนกิจ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม

หอสวดมนต์ เป็นศาลาโล่ง มีระเบียบรอบยกพื้นตรงกลาง มีทั้งแบบ 2 ท้อง วางตามแนวตะวันออก ตะวันตก และ 3 ท้องวางตามแนวเหนือใต้ ขึ้นอยู่กับขนาดของหมู่กุฏิ หลังคาทรงจั่ว ขนาด 3 แปลาน มีหลังคาปีกนก โดยรอบ

ภาพที่ 5-33 รูปด้านหน้าหมู่กุฏิคณะ 2

ภาพที่ 5-34 รูปด้านข้างหมู่กุฏิคณะ 2

ภาพที่ 5-35 หอสวดมนต์ในหมู่กุฏิคณะ 1

5.3.5 หอพระไตรปิฎก และหอระฆัง

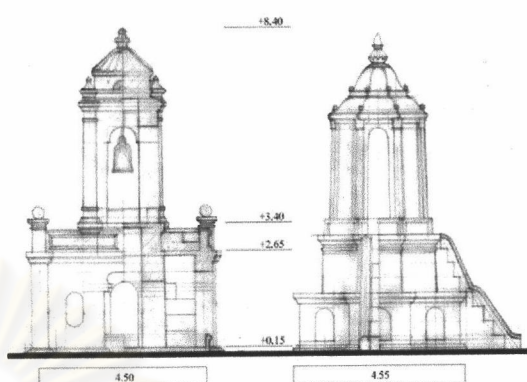
5.3.5.1 หอพระไตรปิฎก

เป็นเรือนยกใต้ถุนสูง ยาว 4 ท้อง กว้าง 3 ท้อง พื้นชั้นบนมีระเบียบรอบ มีเสาระเบียงขึ้นไปรับหลังคา ตัวหอพระไตรปิฎกยกพื้นสูงจากระเบียง ผนังเป็นฝาปะกนทำลายรดน้ำ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง หน้าต่าง กรอบเซ็ดหน้าเป็นลายเถาวัลย์และลายกลีบบัวไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสี ด้านล่างของกรอบหน้าต่างเป็นหย่องไม้แกะสลัก ลูกกรงทำด้วยช่างกลึงสวยงามมาก บานหน้าต่างเป็นลายรดน้ำ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งเช่นเดียวกัน ออกเลาที่ทำเป็นดอกประจํายาม ที่อกเลาเป็นลายกาบไผ่ซ้อนขึ้นและลง ประตูลูกกรอบเซ็ดหน้าและอกเลาเหมือนหน้าต่าง

บานประตูเป็นไม้แกะสลักลายเถาวัลย์ กระหนกไม้เทศ ปลายลายเป็นรูปหัวสัตว์หิมพานต์ แกะสลักงดงาม ฝีมือช่างสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 5-36 รูปแบบสถาปัตยกรรมหอพระไตรปิฎก

ภาพที่ 5-37 รูปแบบสถาปัตยกรรมหอระฆังสี่เหลี่ยม และหอรฆังแปดเหลี่ยม

5.3.5.2 หอระฆัง 4 เหลี่ยม

ตั้งอยู่ข้างคณะ 5 ถัดจากหอพระไตรปิฎก เป็นหอรฆังก่ออิฐฉาบปูน 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นทางเดินรอบ มีทางเข้า 4 ทาง ชุ่มทางเข้าอย่างฝรั่ง มีบันไดทางขึ้นอยู่ที่มุมหนึ่ง ชั้นบนมีทางเดินรอบ มีพนักกระเบื้องรอบ มีเสาที่มุมทั้งสี่ ตรงกลางเป็นหอรฆังมีบันไดทางขึ้น ภายในมีระฆังทองเหลืองแขวนไว้ หลังคาของหอรฆังเป็นเครื่องก่อทั้งหมด ทรงหลังคาแบบฝรั่ง

5.3.5.3 หอระฆัง 8 เหลี่ยม

ตั้งอยู่บริเวณที่จอดรถด้านหน้าโรงเรียน มีชุ่มโค้งรอบทั้ง 8 ด้าน ชั้นบนเป็นฐานเชิงบาตรยกพื้นสูง มีบัวลูกแก้วและลายโค้งคว่ำที่ใต้บัวลูกแก้ว มีบันไดทางขึ้นด้านทิศใต้ พนักบันไดปั้นปูน หอรฆังชั้นบนรูปแปดเหลี่ยม ทรงสวย มีช่องประตู 4 ช่อง หลังคาทรงโค้ง มียอดเป็นรูปบัว

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.4 กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในพระอาราม

จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และคณะกรรมการชุมชน และจากการสังเกต ทำให้สามารถสรุปกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในวัดได้ดังนี้

5.4.1 การทำวัตรสวดมนต์

พระสงฆ์จะลงทำวัตรสวดมนต์ในพระอุโบสถพร้อมกันตอนเช้า เวลา 8.00 น. และตอนเย็น 17.00 น. โดยความสนใจของพระแต่ละรูป ไม่มีการบังคับ โดยปกติจะมีประมาณ 20-30 รูป ในวันพระจะมีอุบาสกอุบาสิกาที่มารักษาศีลอุโบสถที่วัดร่วมทำวัตรด้วยประมาณ 5-10 คน ในช่วงปกติ และ 10-15 คน ในช่วงเข้าพรรษา

5.4.2 การแสดงพระธรรมเทศนาและการฟังเทศน์

เมื่อทำวัตรสวดมนต์เสร็จ ก็จะมีการแสดงพระธรรมเทศนา เพื่อให้ความรู้และอบรมจริยธรรมแก่พระสงฆ์ด้วยกันและอุบาสกอุบาสิกา ในกรณีที่เป็นวันสำคัญทางศาสนา เช่น มาฆะบูชา หรือวันวิสาขบูชา ฯลฯ จะมีการแสดงพระธรรมเทศนาในตอนเย็นด้วย ก่อนที่จะมีการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ โดยจะเทศน์เวลาประมาณ 19.00 น. มีผู้ฟังเทศน์ประมาณ 40-50 คน และจะเวียนเทียนประมาณ 20.00 น. มีผู้เวียนเทียนประมาณ 400 คน

5.4.3 การจัดการศึกษา

มีอาคารสุขุมธรรมมารณ์ เป็นโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรม โดยจัดให้มีการเรียนการสอนในชั้นนักธรรมตรี โท และเอก และเปรียญในประโยค 1 ถึง 5 อาคารเรียนมีห้องเรียนเพียง 4 ห้อง และถูกใช้เป็นห้องเก็บของ 1 ห้อง ทำให้มีห้องเรียนไม่เพียงพอ ดังนั้นจึงต้องจัดตารางการเรียนการสอนในรอบเช้าและบ่าย จะมีการเรียนการสอนหลังจากทำวัตรเช้าและหลังเพลทุกวัน ยกเว้นวันพระ และวันอาทิตย์ มีพระสงฆ์และสามเณรเรียนประมาณ 10-20 รูป นอกจากนี้ในวันอาทิตย์อาคารหลังนี้จะใช้เป็นโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สอนเยาวชนในชุมชน

5.4.4 การทำบุญเลี้ยงพระ

โดยปกติแล้วพระสงฆ์จะฉันเช้าหลังจากบิณฑบาตรและก่อนทำวัตร ดังนั้นการเลี้ยงพระส่วนใหญ่จึงเป็นการเลี้ยงเพล และมักจะจัดให้มีขึ้นในหมู่กุฏิ เนื่องจากสะดวกด้วยกันทั้งฝ่ายพระสงฆ์และฆราวาส เพราะในหมู่กุฏิมีหอสวดมนต์และχανตรงกลาง และในบางคณะมีการปรับปรุงชั้นล่างของเรือนประธานซึ่งมีขนาดใหญ่ สามารถทำบุญเลี้ยงพระได้มากถึง 30-40 รูป แต่ถ้าเป็นวันสำคัญ เช่น วันทำบุญอดีตเจ้าอาวาส หรือวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งจะมีผู้มาร่วมทำบุญมาก ก็จะใช้พระอุโบสถ หรือศาลาเอนกประสงค์ เป็นที่เลี้ยงพระ โดยพระสงฆ์จะนั่งฉันภายในพระอุโบสถ หรือในศาลาเอนกประสงค์ ส่วนผู้มาร่วมทำบุญจะนั่งอยู่ภายนอก อาจจะอยู่ภายในแต่หันตามศาลา หรือได้ต้นไม้ ตามแต่จะทำได้ การทำบุญเลี้ยงพระในวันสำคัญแต่ละวัน หรือวันเดียวกันในแต่ละปี จะมีผู้มาร่วมงานแตกต่างกันมาก คือเป็นฝ่ายพระสงฆ์ 9-40 รูป เป็นฝ่ายฆราวาส 20-150 คน

5.4.5 การอนุรักษ์ศาสนาสถูป

ในวันพระโดยเฉพาะช่วงเช้าพรรษา จะมีอุบาสกอุบาสิกามาอนุรักษ์ศาสนาสถูปเพื่อชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ โดยจะค้างคืนที่วัด 1 คืน และปฏิบัติกิจต่าง ๆ เช่นเดียวกับนักบวช คือ ทำวัตรสวดมนต์ ฟังเทศน์ และนั่งสมาธิกรรมฐาน บางครั้งก็มีการเดินจงกรมด้วย จะทำวัตรสวดมนต์ในพระอุโบสถประมาณ 10-15 คน และจะอยู่ค้างคืนในพระวิหารประมาณ 5-10 คน

5.4.6 การบรรพชาอุปสมบท

การบรรพชาสามเณรไม่มีความยุ่งยากซับซ้อน สามารถจัดภายในหมู่กุฏิได้ ส่วนการอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์นั้น จะต้องทำพิธีกรรมในพระอุโบสถเท่านั้น แต่ก่อนหน้านั้นจะต้องมีการเตรียมตัวของนาค เช่น ทำขวัญนาค และตั้งชบวนแห่นาค ทั้งหมดนี้จะทำกันในหมู่กุฏิ เนื่องจากมีพื้นที่เพียงพอ

5.4.7 การทอดกฐินและทอดผ้าป่า

วัดหงส์รัตนารามนี้แทบจะไม่มีการทอดผ้าป่า นานปีจะมีสักครั้ง แต่มีกฐินพระราชทานทุกปี เนื่องจากเป็นพระอารามหลวง โดยจะจัดพิธีขึ้นที่พระอุโบสถ พิธีไม่ใหญ่นัก มีคนร่วมงานไม่เกิน 30 คน ไม่มีการทำบุญเลี้ยงพระ อาจมีการเลี้ยงน้ำผู้ร่วมงานบ้างตามสมควร

5.4.8 การทำบุญบำเพ็ญกุศลศพ

วัดหงส์รัตนารามไม่มีส่วนฌาปนสถาน โดยปกติแล้วประชาชนในบริเวณนี้ เมื่อมีคนตายจะจัดงานศพขึ้นที่วัดใหม่พระพิเรนทร์ หรือวัดอรุณราชวราราม แต่บางคนก็ประสงค์ที่จะจัดให้มีการทำบุญบำเพ็ญกุศลศพขึ้นที่วัดนี้ เนื่องจากบ้านอยู่ใกล้วัดหรือเหตุผลใดก็ตาม ก็จะใช้ศาลาเอนกประสงค์เป็นที่ตั้งศพ เมื่อทำบุญจนครบกำหนดแล้วจึงนำศพไปทำการฌาปนกิจ ณ วัดดังกล่าวข้างต้น

5.4.9 การจัดงานมหรสพ

ในวันงานประจำปีของวัด งานวันสงกรานต์ หรือ ฯลฯ ทางชุมชนจะขอจัดให้มีมหรสพขึ้นในบริเวณลานหน้าโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรม มีการสร้างเวที และปรั่มพิธี มีการแสดงดนตรี และดารฉายภาพยนตร์กลางแจ้ง โดยงานจะเริ่มตั้งแต่ตอนเย็นไปจนถึงเที่ยงคืน มีผู้มาร่วมงานประมาณ 1,000 คน

5.4.10 กิจกรรมอื่น ๆ

ภายในวัดหงส์รัตนารามมีที่ตั้งของสำนักงานคณะกรรมการชุมชนวัดหงส์อยู่ที่มุขหน้า ชั้นล่างของอาคารสุขุมธรรมมารณ์ ส่วนที่ศาลาเอนกประสงค์จะมีห้องเก็บของของชุมชน มีเต็นท์ และโต๊ะเก้าอี้ สำหรับจัดงานต่าง ๆ ศาลาเอนกประสงค์อาจใช้ในกิจกรรมที่ไม่เกี่ยวกับทางศาสนา เช่น ใช้ประชุมชาวบ้าน หรือใช้จัดงานแต่งงานก็ได้ เมื่อมีการเลือกตั้ง บริเวณวัดหงส์ถูกจัดให้เป็นหน่วยเลือกตั้ง 2 แห่ง ได้แก่ ที่โรงเรียนวัดหงส์รัตนาราม และที่ทำการสาธารณสุข

5.5 ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

จากการศึกษาการวางผังวัด รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในวัด ทำให้สามารถสรุปปัญหาของวัดหงส์รัตนารามได้ดังต่อไปนี้

1. ถนนภายในวัด ไม่มีทางเดินเท้า ไม่มีระบบการจราจรที่ชัดเจน ทำให้สามารถก่อให้เกิดอันตรายแก่ผู้สัญจรไปมาภายในวัดได้ เนื่องจากการพัฒนาวัดได้ทำการพัฒนาเฉพาะตัวอาคาร ไม่ได้มีการพัฒนาในด้านผังบริเวณ และระบบสาธารณูปโภคหลัก
2. บริเวณสระน้ำมนต์ ซึ่งเป็นสระศักดิ์สิทธิ์ที่มีมาแต่โบราณ กลายเป็นแหล่งน้ำเน่าเสีย และขาดการดูแลรักษา ปลอ่ยให้ซำรุดทรุดโทรม สาเหตุหนึ่งอาจจะมาจากการที่ตั้งอยู่หลังสวนสังฆาวาส ทำให้ไม่มีคนเห็น และไม่ทราบประวัติความเป็นมา จึงไม่มีคนเอาใจใส่ดูแล
3. ลานโล่งบริเวณศาลาทำน้ำ หน้าวัดริมคลองบางกอกใหญ่ ถูกจัดให้เป็นลานคอนกรีตเพื่อจอดรถ ทำให้ทัศนียภาพบริเวณริมน้ำด้านหน้าวัดหมดความสวยงาม ทั้งที่ควรจะเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนในชุมชน เนื่องจากมีข้อได้เปรียบของพื้นที่ที่ตั้งอยู่ริมน้ำ
4. ลานจอดรถด้านหน้าอาคารสุขุมธรรมมารณ์ ซึ่งเป็นทางเข้าวัดในปัจจุบัน มีการจอดรถไม่เป็นระเบียบ และใช้พื้นที่อย่างไม่คุ้มค่า และไม่มีการออกแบบวางผังเพื่อส่งเสริมทางเข้าของวัด เช่น ทอระฆังโบราณผูกวางไว้กลางถนนลานจอดรถ ทำให้ดูต้อยคุณค่าลงไป
5. โรงเรียนสอนพระปริยัติธรรม มีห้องเรียนไม่เพียงพอ เนื่องจากมีการแบ่งชั้นเรียนเป็นหลายชั้น จึงต้องจัดแบ่งตารางเวลาเรียน ทำให้ไม่สะดวก และการจัดการศึกษาไม่สมบูรณ์อย่างที่ควรจะเป็น
6. ขาดสถานที่ทำบุญที่แน่นอนโดยเฉพาะ ตั้งแต่ศาลาการเปรียญถูกรื้อถอนไป ปัจจุบันสถานที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลทั่วไปมี 3 ที่ ได้แก่ ในหมู่กุฎิ ในพระอุโบสถ และในศาลาเอนกประสงค์ แต่สถานที่ทั้งสามก็ไม่ได้ใช้สำหรับทำบุญโดยเฉพาะ ต่างมีข้อเสียในด้านต่าง ๆ เช่น ในหมู่กุฎิเป็นเขตสังฆาวาส การทำบุญเลี้ยงพระในงานบางอย่าง อาจก่อให้เกิดเสียงดังรบกวนพระสงฆ์ที่ไม่ได้ร่วมงานด้วยได้ การทำบุญเลี้ยงพระในพระอุโบสถ มีส่วนทำให้พระอุโบสถชำรุดทรุดโทรมเร็วขึ้น เพราะมีผู้เข้ามาใช้อาคารจำนวนมาก และไม่ได้สำรวจเหมือนการประกอบกิจของพระสงฆ์โดยทั่วไป ส่วนศาลาเอนกประสงค์นั้นสะดวกในการใช้สอย แต่มีขนาดเล็ก และขาดเอกลักษณ์ทางศาสนา
7. ปัจจุบันพระอุโบสถกำลังอยู่ในระหว่างการซ่อมแซม ทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ที่เคยทำในพระอุโบสถต้องย้ายไปทำในพระวิหาร เป็นระยะเวลาหลายเดือน ทำให้กิจกรรมบางอย่างซ้อนทับกัน และพระวิหารถูกออกแบบสำหรับไว้เก็บพระพุทธรูป มีประตูทางเข้าออกด้านเดียว และมีหน้าต่าง 2 ด้าน ทำให้ไม่สะดวกต่อการใช้งาน เพราะไม่ได้ออกแบบเพื่อการใช้สอยดังกล่าว

5.6 แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

จากประเด็นปัญหาดังกล่าวสามารถแบ่งปัญหาและแนวทางการแก้ไขได้เป็น 2 ประการ คือ ปัญหาด้านการวางผังบริเวณวัด และปัญหาเนื่องมาจากการไม่มีศาลาการเปรียญ

ปัญหาด้านการวางผังบริเวณวัด

ควรปรับปรุงผังบริเวณวัดโดยยังคงรูปแบบการจัดพื้นที่เดิมเอาไว้ เพราะผังของวัดเป็นระบบอยู่แล้ว แต่ปรับปรุงในส่วนพื้นที่สาธารณะที่เป็นปัญหาทั้งสามแห่ง โดยเน้นเรื่องการดูแลรักษา และการเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนในชุมชน ให้รู้สึกถึงการเป็นเจ้าของร่วมกันของชุมชน และปรับปรุงทางเดินรถให้เป็นระบบระเบียบ มีทางเดินเท้าที่ชัดเจน เพื่อความปลอดภัยของผู้สัญจรภายในวัด

ปัญหาอันเนื่องมาจากการไม่มีศาลาการเปรียญ

ควรสร้างศาลาการเปรียญขึ้นมาใหม่ ให้สามารถรองรับการใช้งานได้ในทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในวัด เพื่อให้มีสถานที่ทำบุญที่แน่นอน โดยเฉพาะสามารถใช้เรียนพระปริยัติธรรมได้ สามารถเข้าถึงได้สะดวก มีพื้นที่เพียงพอต่อการใช้งาน และมีความสวยงามสมกับเป็นอาคารที่สร้างถวายแด่พระพุทธศาสนา

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย